

Kvinnors företagande – politiska satsningar och lokala erfarenheter

Ann-Mari Sätre och Arja Tyrkkö

Inledning

Samhällsförändringar under de två senaste decennierna har medfört att sysselsättningspolitiken delvis har fått en ny riktning. Efterkrigstiden var lönearbetets guldålder och det var inte vanligt att anställda startade eget av sysselsättnings skull (Magnusson 2002). Kvinnors företagande är ett målområde som vuxit snabbt under 1980- och 1990-talen fram till i dag. En anledning till de särskilda satsningarna på kvinnors företagande var att antalet företagare var, och är, lågt i Sverige, särskilt bland kvinnor. I strävan att stimulera den ekonomiska tillväxten i Sverige nämns kvinnor som en ”outnyttjad resurs”, inte minst när det gäller den regionala tillväxtpolitiken. Det kan jämföras med det som i Johanna Overuds artikel i denna rapport nämns om arbetskraftsbristens 1960-tal, där man bland kvinnor såg en ”avsevärd reserv”. I företagandet framträder också ett annat specifikt ”genusmönster” som handlar om inom vilka branscher som män respektive kvinnor är verksamma, företagens storlek samt regionala skillnader. Men det varnas också för mytbildningar när det gäller skillnader mellan kvinnors och mäns företagande, som att kvinnors företag omsätter mindre, att kvinnor är mindre intresserade av att deras företag skall växa, osv. (SOU 2005:66, 219).

I denna artikel gör vi en tillbakablick på utvecklingen inom området kvinnors företagande för att förstå vad satsningarna syftar till. Både i företagandets omfattning och i inriktning har skett förändringar under de senaste decennierna. I följande sammanfattas först några trender och fenomen som är av betydelse för kvinnors företagande i dag. Därefter beskriver vi några nationella och regionala satsningar på kvinnors företagande. På den europeiska nivån finns flera handlingsprogram inom ramen för EU:s strukturfonder för att hjälpa kvinnor att starta egna företag. Vi är i detta sammanhang intresserade av de nationella program som genomförs inom ramen för Verket för näringslivsutveckling, Nutek, som är den myndighet som ansvarar för olika närings- och tillväxtpolitiska insatser, och inom ramen för regionala ResursCentra för kvinnor. Vi beskriver satsningar som huvudsakligen består av statligt finansierat bidrag och stöd med syfte att öka antalet kvinnliga företagare och/eller tillgodose kvinnors särskilda behov som företagare. Dessa satsningar är också en del av den tillväxt- och arbetsmarknadspolitik som skapar förutsättningar för kvinnors och mäns relativa positioner och handlingsutrymme i arbetslivet. För att förstå mer av politikens möjliga konsekvenser för förutsättningarna att verka som företagare visar vi resultat av en studie som gjordes bland företagare i Östersund 2004 inom ramen för EU-projektet ”Gender Differences in Access to Managerial and Entrepreneurial Positions” (Gendmap) (Lundåsen & Sätre Åhlander 2005). Syftet med EU-projektet var att

utröna hinder för kvinnors företagande. De som intervjuats i den svenska delen var inte utvalda utifrån om de tagit del av stödåtgärder.

Företagande och företagsinkomster

Varför startas företag?

Företagande är inte något vanligt fenomen i Sverige, år 2005 utgjordes 5,3 procent av den kvinnliga arbetskraften av företagare, motsvarande siffra för männen var 14 procent. Endast fem OECD-länder hade i slutet av 1990-talet en lägre andel kvinnliga företagare än Sverige (OECD 2000). Av hela arbetskraften år 2005 var 9,8 procent företagare vilket motsvarar drygt 400 000 personer. Av dessa var 26 procent kvinnor och 74 procent män. Under perioden 1995–2003 låg nyföretagandet i stort sett still, men en klar ökning kan noteras år 2004 respektive år 2005 (ITPS 2006, 23). År 2005 startades 82 procent av de nya företagen inom tjänstesektorn, av vilka hälften inom utbildning, hälso- och sjukvård. Antalet kvinnliga företagare utan anställda har ökat med 30 procent i Sverige under perioden 1990–2001. Av de kvinnliga nystartande företagen har ca en tredjedel varit anställda i samma bransch som de startade eget i (ITPS 2002, 23).

Kvinnorna som utgör nästan hälften av arbetskraften i Sverige utgör således bara en fjärdedel av företagen. Men andelen kvinnor bland de nya företagen ligger på en tredjedel, d.v.s. lite högre. De är koncentrerade till vissa branscher, såsom handel, restaurang, hotell och personlig service. Regionala skillnader kan observeras, en allmän tendens är att regioner med många företagare också har många kvinnliga företagare. Men ett delvis annat mönster är att glesbygdregioner med hög arbetslöshet har en hög andel kvinnor bland nya företagare (Klintebäck & Sätre Åhlander, kommande). En ytterligare observation är att relativt fler kvinnor är inriktade på lokala marknader. Allmänt kan sägas att företagandet är minst lika könssegregerat som arbetsmarknaden i övrigt och att mätt i termer av omsättning och tendens att expandera är kvinnors företag mindre än mäns (Nutek 2003).

Nyberg (2005, 44-45) menar att begreppet ”företagande” ger associationer till ekonomisk makt, men företagande kan också vara ett uttryck för brist på möjligheter på arbetsmarknaden. Svårigheterna att finna en anställning leder till att alternativet är att starta eget. Långa perioder med hög arbetslöshet kan då avspeglas i en hög andel företagare. Detta resonemang stöds av Klintebäck & Sätre Åhlander (kommande). Deras jämförelse av åren 1995, 1998 och 2003 visar att ju fler arbetslösa desto fler nyföretagare bland såväl män som kvinnor. Av de kvinnor som startade nya företag 2005 kom 14 procent från arbetslöshet mot 8 procent bland männen (ITPS 2006, 90).

Oberoende av tillstånd innan företagande är det vanligare att en individ väljer att bli företagare om han eller hon bor i en gles- eller landsbygdskommun än i en tätortskommun (Klintebäck & Sätre Åhlander, kommande). Sätre Åhlander (2003) menar att människor på små orter som saknar förutsättningar för företagande enligt samtida konventionella föreställningar, gör ”det omöjliga”. Hennes analys liknar den som Lönnbring (2003) har gjort i Värmland. Enligt Lönnbring förefaller landsbygdens företagande utifrån en renodlad företagsekonomisk logik

vara en verksamhet mot alla odds. De villkor som brukar betraktas som gynnsamma för ett företags tillkomst och tillväxt, saknas på de små orterna. Många arbetslösa kvinnor på landsbygden får starta eget-bidrag. Detta stöd är tänkt att vara ett incitament för kvinnor att söka alternativa former av sysselsättning. Även kombinationssysselsättningar är en relativt vanligt försörjningsstrategi för landsbygdens kvinnliga företagare. Däremot kan bristen på samarbetspartner vara en anledning till att många kvinnor skrinlägger företagsplanerna i ett tidigt skede.

Inkomster från företagande

Tidigare studier visar att kvinnor som vill starta egna företag redan från början har en rad nackdelar jämfört med männen (Javefors Grauers 2002). Kvinnor har generellt sett sämre ekonomiska resurser än män. De kommer ofta från låglöneyrken och har inte samma startkapital. En jämförelse av mäns och kvinnors inkomster året innan de startade företag visar att kvinnorna i genomsnitt hade knappt 70 procent av männens inkomster (Klintebäck & Sätre Åhlander, kommande). Kvinnorna har inte heller lika stort kontaktnät som männen. Dessutom är kvinnor försiktiga med att ta banklån (Nutek 1995 och 2003; Tyrkkö 2005a). Enligt en studie av Svenskt Näringsliv äger kvinnor mindre än en femtedel av landets företagskapital (Fölster 2003). Studien visar vidare att svenska män är dubbelt så rika som kvinnorna när man ser till förmögenhet.

En studie av Nyberg (2005, 45) visar att mellan åren 1991 och 2002 ökade andelen personer med näringsinkomst bland såväl kvinnor som män, men andelen är nästan dubbelt så hög bland män som bland kvinnor. Ser vi till inkomster från företagande finner vi att kvinnors medelinkomst som andel av mäns har ökat liksom att inkomsterna i kronor har stigit. Men vi ser också att näringsinkomsten i medeltal är låg (ibid.). En anledning är att många driver företagen på deltid och som arbetsmarknaden i övrigt är deltidsföretagande vanligare bland kvinnor än bland män (Sundin 2005, tabell 7). En annan förklaring är att kvinnor finns i branscher med relativt låg genomsnittlig omsättning (ITPS 2006, 33). Även om hänsyn tas till skillnad i val av bransch är det vanligare att kvinnor driver soloföretag än att män gör det. Enligt flera studier kan det vara svårt att få upp lönsamheten i de minsta företagen. Endast drygt 20 procent av kvinnliga soloföretagare anger att de kan försörja sig på sitt företag. Siffran är låg jämfört med kvinnliga företagare som har anställda. Bland dem anser nästan 40 procent att de kan försörja sig på sitt företag. Jämfört med mäns syn på försörjningsförmågan finns det i stort sett inga skillnader bland soloföretagare (Nutek 2003, 41-42).

Nationella och regionala satsningar på kvinnors företagande

Att främja kvinnors företagande – ett regeringsuppdrag till Nutek

Regeringen och myndigheter har sedan 1980-talet intresserat sig för kvinnors företagande. I dag råder det politisk konsensus om att det är önskvärt att fler kvinnor blir företagare. Flera särskilda program har utarbetats för att uppmuntra kvinnor att starta eget. I olika program framhålls kvinnors företagande som en viktig källa till jämställdhet i näringslivet och till regional utveckling. De oftast

åberopade skälen till särskilda insatser för kvinnors företagande är behovet av tillväxt, arbetslösheten och den offentliga sektorns omvandling.

År 1993 fick Nutek i uppdrag av regeringen (Arbetsmarknadsdepartementet) att utarbeta ett program för att främja kvinnors företagande. Uppdraget innebar att en analys skulle göras av de hinder och möjligheter som möter kvinnor som företagare. I uppdraget framhölls vikten av att tydliggöra eventuella regionala skillnader i kvinnors drivkrafter för företagande. Dessa belystes bl.a. genom att redovisa olika rådgivares erfarenheter och genom att låta kvinnliga företagare själva berätta om vilka problem de upplevt i sin verksamhet. Nutek lät genomföra intervjustudier i stodområdena Värmlands och Jämtlands län samt i Östergötlands län som var ett kontrollän (Nutek 1992b). Enligt Nutek ger rapporterna ”en bra bild av hur det kvinnliga företagandet skiljer sig från det som är norm i samhället, nämligen det manliga företagandet” (Nutek 1992a, 71). I sammanfattningen konstateras att analysen av materialet inte visar på några specifika skillnader mellan kvinnliga företagare i de tre länen. ”Kvinnor som företagare möter likartade problem och har liknande förutsättningar oavsett i vilket län de verkar” (ibid.). Kvinnligt företagande mötte sådana hinder att det, enligt Nutek, var befogat att tillfälligt stödja det, oavsett i vilken region kvinnliga företagare arbetar.

Trots debatt, jämställdhetsarbete och olika former av stöd till kvinnliga företagare, fortsätter mannen att utgöra sinnebilden av företagaren (Holmquist & Sundin 2002). Kvinnliga företagare har brutit igenom traditionella könsbarriärer men näringslivet och ekonomin är fortfarande dominerade av män (ibid.). De tillfälliga satsningarna på kvinnors företagande som initierades 1993 permanentades 2005. De stora skillnaderna mellan kvinnor och män när det gäller företagande ansågs motivera att de särskilda projekten fortsatte (Nutek 2005). Syftet med satsningarna är att nå och stödja kvinnliga företagare/presumtiva företagare, motverka diskriminerande attityder, synliggöra kvinnor som företagare och kvinnodominerade branscher. Insatserna innebär finansiering, affärsrådgivning, kompetensutveckling av företagsrådgivare, synliggörande av kvinnor i företagsstatistiken och spridning av kunskaper om och för kvinnor som företagare. Nutek ger även medel till lokala och regionala resurscentra för kvinnor. Syftet är att öka jämställdheten i det regionala tillväxtarbetet. 2007 fick Nutek ett nytt uppdrag av den nya regeringen och har utarbetat en ny programplan Främja kvinnors företagande 2007-2009 (se www.nutek.se).

Generellt är det svårt att säga något om effekterna av satsningarna. Åren 1995, 1998 och 2003 låg antalet nya företagare i gruppen kvinnor på drygt 20 000 per år, en viss ökning kan noteras år 2004 och år 2005 (Klintebäck & Sätre Åhlander, kommande). Om målsättningen är att kvinnorna skall utgöra 50 procent av företagarna kan möjligen även den marginella ökningen från 25 procent 2003 till 26 procent 2005 ses som en utveckling åt rätt håll, även om det är långt kvar. En viss ökning, dock bara från 10 procent 1998 till 11 procent 2003, av de kvinnor som varit arbetslösa innan de startade företag 2003 kan möjligen vara resultat av ett ökat stöd.

Sett ur ett integrationsperspektiv blir bilden mer komplicerad. Kvinnors företagande har förändrat traditionella könsmonster på arbetsmarknaden men inom företagandet (åter)skapas könsuppdelningen genom differentiering enligt t.ex. bransch och företagsstorlek. Drygt hälften av de kvinnliga företagarna och 81

procent av de nystartade soloföretagen fanns inom utbildning, hälso- och sjukvård. Omsättningen i dessa företag ligger år 2005 betydligt under genomsnittet (ITPS 2006, 33).

En tolkning av det ökade antalet nyetablerade kvinnliga företagare är att hindren har minskat och att de riktade insatserna som gjorts har varit framgångsrika. Kvinnliga affärsrådgivare är ett exempel på en verksamhet som enligt utvärderingarna visar positiva effekter för tillskapandet av fler kvinnliga företagare (Nutek 2005, Scholten 2003, 89). En utvärdering som behandlar programperioden 2002-2004 inriktas på affärsrådgivning som drivs inom ramen för Almi och NyföretagarCentrum (NFC) med medfinansiering från Nutek. Utvärderingen visar att 12 av 21 Almi-bolag och ca 30 av 80 NFC har drivit projekt inom ramen för programmet. Enligt utvärderingen har affärsrådgivarna upplevt en stark efterfrågan från företagare på projekt riktade mot kvinnor. Det övergripande intrycket är att statusen för kvinnors företagande har ökat inom de verksamheter respondenterna i utvärderingen kommit i kontakt med de senaste åren. En slutsats är emellertid att kunskaper om kvinnors företagande ännu inte har integrerats i rådgivningsorganisationerna och i tillväxtarbetet (ibid., 75).

En annan tolkning är att en del av dessa företag är s.k. levebrödsföretag som startats för att skapa egen sysselsättning (Såtre Åhlander 2003 och 2006; SOU 2005:66). Vad som är framgång ur tillväxt- och sysselsättningsperspektiv behöver inte vara det sett till individens levnadsvillkor. Resultatet kan vara en ny fattigdomsfälla som hårdast riskerar att drabba kvinnor i glesbygd (SOU 2005:66; Eriksson & Larsson 2002). Därför anser t.ex. den senaste jämställdhetspolitiska utredningen (SOU 2005:66) att de särskilda satsningarna är en tveksam metod för att lösa strukturella arbetsmarknadsproblem. Ett viktigt mål är istället att lyfta fram kvinnors företagande i ordinarie program och verksamhet. Jämställdhet i företagandet kan inte bedrivas isolerat utan måste få genomslag inom alla politikområden (ibid.).

Regionala och lokala resurscentra för kvinnor

Resurscentraverksamheten startade år 1994 då riksdagen inrättade Nationellt resurscentrum för kvinnor utifrån Tora Fribergs (1993) utredning *Den andra sidan av myntet – om regionalpolitikens enögdhet*. Utredningen visade att satsningar som gjorts inom regional utjämning och utveckling i stor utsträckning inte kommit kvinnor till godo. I regeringens proposition 1993/94:140 *Bygder och regioner i förvandling* fastslogs att särskilda insatser för kvinnor bör prioriteras i länsstyrelsernas regionala arbete. Länsstyrelserna ålades också att avsätta resurser för att medverka till att regionala resurscentra för kvinnor bildades. Nationellt resurscentrum för kvinnor bedrevs fram till 1998 av Nutek i samverkan med Glesbygdverket. Från 1998 har Nutek årligen fördelat projektmedel till lokala och regionala resurscentrum och från 2002 finns även basfinansiering att söka. Det som idag kallas NCR är en ideell förening – Svenska Riksförbundet Nationellt ResursCentrum för kvinnor – som bildades i december 1999 (www.nrckvinnor.org). Nutek ansvarar fortfarande för den nationella delen när det gäller bl.a. beviljande av sökta medel för att driva regionala och lokala resurscentra för kvinnor (Westberg 2005). I dagsläget (2007) finns ca 150 lokala och regionala resurscentra runtom i landet (www.nutek.se).

Resurscentra ligger alltså under Nutek vilket har betydande konsekvenser för verksamheten. Följden blir att insatserna riktas först och främst på företagandet och jämställdhetsarbetet kopplas till det regionala tillväxtarbetet. Medlen till verksamheten inom resurscentra var ursprungligen inriktade på att utveckla och öka kunskaperna om kvinnors företagande och att bedriva utvecklingsprojekt. Mellan 2002 och 2004 har syftet varit att verksamheten vid resurscentra skall bidra till att utveckla ett jämställdhetsperspektiv inom de regionala tillväxtprogrammen. Regionala resurscentra utgör i många län en formellt viktig part i det regionala tillväxtarbetet. Ofta har verksamheten snävats in till att handla om företagande, arbetsmarknad och utbildning (Rönblom 2002, 310).

Från och med 2005 är inriktningen att medlen till verksamheten skall bidra till att förbättra kvinnors villkor och förutsättningar inom de regionala utvecklingsprogrammen (RUP) och de mer operativa tillväxtprogrammen (RTP). Medel till lokala och regionala resurscentra för kvinnor är en särskild riktad insats för att lyfta kvinnors villkor och förutsättningar, som skall leda till ökad hållbar tillväxt (Nutek 2006). I Nuteks beslutsprocess beaktas synpunkter från länsstyrelsernas sakkunniga i jämställdhet samt samordnare av de regionala tillväxtprogrammen.

Regionalt Resurscentrum – Z Jämtland är organiserad på basis av kommunala verksamheter med principen att "det lokala skapar det regionala". Projektet Kvinnum Resurscentrum med målsättning att på olika sätt stärka kvinnors ställning genom delaktighet och inflytande har funnits i länet sedan år 1991. Ett nätverksprojekt bedrivs också med inriktning på unga kvinnor.

Stöd till kvinnliga företagare i Jämtland förekommer idag i flera former. Utöver Resurscentrum arbetar även bl.a. Länsstyrelsen, Almi Företagspartner, arbetsförmedlingarna och kommunerna med frågor som berör jämställdhet och företagande. Det finns inte något övergripande nyföretagarcentrum i Jämtlands län, men ett centrum för småskalig livsmedelstillverkning skapades 2006. Länsstyrelsens och länsarbetsnämndens jämställdhetsarbete belyses i artikeln Jämställdhetspolitik på regional nivå efter EU-inträdet i denna rapport.

Kvinnors företagande som en sysselsättningsstrategi

En relativt hög andel kvinnor bland de nya företagarna framförs ibland som positivt ur jämställdhetssynpunkt, men om andelen soloföretagare samtidigt är hög blir bilden delvis en annan. Jämtlands län har drabbats hårt av både utflyttning av statliga jobb och neddragningar inom landsting och kommuner. Som del i Norrlands inland har man också fått del av strukturfondsmedlen vilket lett till att den nya regionalpolitiken fått stort genomslag. Länet hade en av landets allra lägsta ökningarna i bruttoregionalprodukt (BRP) från 1990 till 2003 (ITPS 2004b). Samtidigt ökade antalet företagare, år 2005 var andelen företagare bland befolkningen högre i länet än i riket som helhet (www.scb.se; jfr Glesbygdverket 2006). Sambandet mellan tillväxt och nyföretagande blir negativt, vilket kan tolkas som att minskad tillväxt ger ökat företagande. Företagande som sysselsättningsstrategi utgör därmed ett svar på en ekonomisk utveckling som är svag och inte förmår skapa arbetstillfällen utan snarare upprätthålls genom nedskärningar i personal. I Östersunds kommun har soloföretagen mer än fördubblats under denna tid. År 2003 låg länet högst vad gäller andelen kvinnor bland de nya företagarna.

Andelen kvinnor bland företagarna var däremot lägre i Jämtland än i Sverige som helhet (www.scb.se).

Soloföretagarna är ingen homogen grupp, här ingår allt från tulpanförsäljare på Hötorget till välbetalda konsulter inom framtidsbranscherna (se t.ex. Ds 2003:27). De har ökat i hela landet inom många branscher, men fenomenet är kanske särskilt tydligt i glesbygd, samt för marginaliserade grupper. Vad som t.ex. utmärker Norrlands inland är främst avståndet till marknaden samt att företagaren själv måste bidra till att infrastrukturen runt omkring fungerar. Företagaren kan inte koncentrera sig på sitt eget lilla företag, utan måste också engagera sig i den lokala infrastrukturen, vägen, affären, skolan, barnomsorgen eller hälsocentralen.

Vad ökningen i antalet nystartade företag till stor del handlar om är att individer eller grupper av individer skapar sina jobb själva till följd av hot om varsel, arbetslöshet, stopp för egen utveckling som anställd och ofrivillig avknoppning från tidigare arbetsgivare. Denna utveckling är tydligare i glesbygdregioner, dels därför att offentliga sektorn traditionellt sysselsatt en stor andel av befolkningen, dels därför att varje jobb som försvinner har relativt större betydelse när befolkningen är liten.

Företagarnas erfarenheter i Östersunds kommun

En intervjustudie

Studien baseras på intervjuer med 33 kvinnliga och 11 manliga företagare i Östersund. Datainsamlingen genomfördes 2004 inom ramen för EU-projektet "Gender Differences in Access to Managerial and Entrepreneurial Positions" (Gendmap) med sju deltagande länder (Lundåsen & Sätre Åhlander 2005). De frågor projektet ställde handlade dels om företagarnas upplevelser som företagare, dels om deras föreställningar om varför inte fler kvinnor är företagare. Syftet med intervjuerna var att utröna vilka genusrelaterade hinder som finns för kvinnor att arbeta som företagare. De som intervjuats i den svenska delen var inte utvalda utifrån om de tagit del av stödåtgärder för eget företagande. Analysen av intervjuerna för denna artikel gjordes av Ann-Mari Sätre Åhlander som ledde den svenska delen av projektet.

Hälften av de intervjuade företagarna var soloföretagare, sju hade 1-5 anställda medan övriga hade mellan 7 och 19 anställda. Insamlingen av uppgifterna gjordes från två urval. Urvalet av soloföretagarna togs fram slumpmässigt från telefonkatalogen. Urvalet av de övriga företagarna drogs ur ett register över företagare som tillhandahållits från Östersunds kommun. De hos företagarna genomförda intervjuerna omfattar vardera 1-2 timmar. Intervjuerna var halvstrukturerade och spelades in på band (se bilaga 1).

Företagarstudien avgränsades geografiskt till Östersunds kommun. Resultaten grundas på uppgifter som samlades in från ett urval av företagare som år 2004 hade sitt företags verksamhet lagt i just denna kommun. Urvalet gjordes så att materialet skulle spegla olika branscher. Materialet innehåller inte uppgifter om företagare i de sju övriga kommunerna i Jämtlands län. Enligt tidigare studier har företagandet i de övriga delarna av länet visat sig å ena sidan bygga på delvis

andra resurser (t.ex. olika typer av kundkretsar, socialt kapital, lokalt utvecklingsarbete) och möta andra svårigheter än företagandet i en mellanstor stad som Östersund (t.ex. avståndsrelaterade problem) (Lithander 2005). De 44 intervjuade företagarna är således inte representativa för företagarna i Jämtland i allmänhet.

Studien ger en fingervisning om nya fenomen och tendenser i företagandet. De intervjuade kvinnliga och manliga företagarnas föreställningar om varför inte fler kvinnor är företagare respektive deras egna erfarenheter av företagande tas som utgångspunkt för reflektioner och diskussion på en mera övergripande nivå.

Intervjuerna ger en inblick i förhållanden som är av stor betydelse för det dagliga arbetet som företagare. Sådana förhållanden är t.ex. det könssegregerade näringslivet, relationerna till myndigheter, andra företag och organisationer, olika regelverk samt välfärdssystemet. Resultaten av intervjuerna redovisas tematiskt utifrån studiens frågeställningar. Intervjuerna ger en bild av vad en politik som syftar till att fler kvinnor skall starta företag kan betyda för jämställdheten.

Skäl att starta eget

Resultatet från intervjuerna visar att soloföretagare och de med en eller ett par anställda hade startat antingen för att de varit arbetslösa, utbrända i tidigare anställning i offentlig sektor, att de blivit avknoppade från privata företag eller att de inte kunnat utveckla sig i de jobb de haft som anställda. Flera av dessa som kommer från offentlig sektor har drabbats av nedskärningarna där och startat företag som en utväg fast de egentligen helst velat fortsätta som anställda.

Det är oklart om det finns samband mellan besparingar i offentlig sektor och företagande, men vad som framkommer tydligt är att företagande ger möjlighet för folk att bo kvar i glest befolkade delar av landet. Det finns anställda i offentlig sektor som av olika skäl valt att "hoppa av" och starta eget. I stället för att bli sjukskriven eller arbetslös startade t.ex. en kvinnlig anställd som drabbats av konflikt med chefen eget företag inom hälsoområdet. Att starta eget företag blev lösningen för en kvinna som varit långtidssjukskriven efter att verksamheten som ett led i besparingar inom offentlig sektor flyttats från en huvudman till en annan. En man startade företag efter att inte ha fått gehör för förslag till förändringar på sitt arbete inom vården. Det finns också exempel på kvalificerade tjänstemän som upplevt eget företagande som "enda utvägen" på en snäv lokal arbetsmarknad efter att ha tröttnat på att försöka vara "entreprenörer" inom offentlig sektor. Detta var orsaken till att två kvinnliga soloföretagare, båda konsulter inom projektutvärdering, samt en manlig soloföretagare som är konsult inom fastighetsbranschen startade eget. Men här ingår också verksamheter som privatiserats som ett led i besparingarna inom vården. I stället för att bli arbetslösa har två friställda män från privat sektor vid nedskärningar inom branschen startat egna tillverkningsföretag respektive konsultföretag.

Särbehandling

Resultaten från intervjuerna tyder på att det finns en föreställning om att män favoriseras i vissa institutionella sammanhang, såsom på banker och hos rådgivare, d.v.s. hos institutioner som har som uppgift att stödja företagandet. Dessa hinder anknyter till attityder om manligt och kvinnligt i samhället i stort. Det finns en

föreställning bland de intervjuade kvinnorna och männen om att män skulle blivit annorlunda behandlade av myndigheter, t.ex. av skattemyndigheten eller kommunen. Några av de intervjuade ger exempel på att kvinnor kan ha en nackdel när det gäller att tackla myndigheter. Flera kvinnor har uppgivit att de känner sig särbehandlade av banker och myndigheter i olika avseenden. De upplever att de inte får låna pengar för att komma på fötter igen, något som de upplever att större företag kan få, och de har inte fått tillgång till bidrag och stöd som större företag har fått ta del av. En soloföretagare inom reklambranschen berättar att hon upplever det som att det är "brödrakärt" med offentlig upphandling, att statliga myndigheter upphandlar av dem som de handlat med förut och att det inte är någon idé att över huvudtaget offerera.

De flesta manliga företagarna som deltog i undersökningen ansåg inte att kvinnor i samma position skulle ha större svårigheter. Det kanske är ett uttryck för att skillnader i behandling inte är så lätta att se. Kvinnor behandlas inte annorlunda på ett tydligt sätt, men uppfattar ändå själva att de inte har samma möjligheter som manliga företagare. En föreställning som kom fram var att kvinnor upplever att de måste arbeta hårdare för att bli tagna på allvar och att kvinnliga företagare fortfarande uppfattas som lite udda i vissa miljöer. Detta gällde exempelvis enligt en kvinnlig konsult med två anställda. Det fanns också en föreställning om att kvinnor har en nackdel när det gäller tillträde till viktiga nätverk. En kvinnlig soloföretagare inom turism säger att det är viktigt att finna samarbetspartners och nya affärsmöjligheter. Men enligt henne är dessa enbart för lite äldre manliga företagare. En annan kvinnlig soloföretagare som arbetar inom media uttrycker frustration över att det är så svårt för en yngre kvinna som hon själv att få vara med i sådana grupper eftersom de bara verkar leja män i sin egen ålder. En manlig företagare som bedriver kopieringsservice anser att kvinnliga företagare tror att män allmänt har betydelsefulla nätverk, vilket gör det lättare för dem att lyckas.

Otrygghet

En ökad flexibilitet i skyddssystemet på svenska arbetsmarknaden har på många håll ansetts önskvärd. Men från bl.a. fackföreningshåll uttrycks en oro för att en sådan politik skulle innebära en ny typ av lågt betald arbetskraft på arbetsmarknaden. Soloföretagande ger möjlighet till flexibla lösningar, men kan också betyda stora inkomstskillnader såväl över tid för den enskilde, som mellan enskilda företagare. Det sociala skyddssystemet bygger på inkomstbortfallsprincipen.

De svårigheter som lyftes fram i intervjuerna ger en bild av en sårbar situation för många företagare. En kvinnlig soloföretagare inom media säger t.ex. att hon inte vet om hon har någon rätt till sjukersättning vid eventuell sjukdom. En manlig företagare med en anställd berättar hur han "gått in i väggen" utan att ha varit sjukskriven. Några företagare har stillestånds försäkring, vilket ger rätt till en summa pengar förutom sjukpenningen. Men en kvinnlig pedagogkonsult som varit sjukskriven berättar att hon inte kunde få stillestånds försäkringen utökad, trots att sjukskrivningen berodde på dödsfall i familjen utan hänsyn till att hon aldrig varit sjukskriven tidigare. Även om hon trivs väldigt bra med sitt företag, tycker hon att det skulle vara skönt att återgå till anställning och få sin månadslön och trygghet. En annan kvinnlig soloföretagare med egen butik säger att hon delvis är

försäkrad om längre sjukdom skulle inträffa, men inte mot kortare sjukdom, hon får helt enkelt inte bli sjuk. Ett problem i sammanhanget är enligt en manlig daktakonsult med tre anställda att många inte ens vet om de skulle få ersättning från försäkringskassan. En företagare inom hälsoområdet berättar hur han missade att han hade rätt att stämpla, och att han kunde ha fått starta-eget bidrag. Han säger att han hade det ”jätteköpigt” i början, men att det gick eftersom han var försörjd av hustrun.

Småföretagen ansågs vara känsliga för anställdas sjukfrånvaro och efterlyste lättnader i det ekonomiska ansvarstagandet. En lantbrukare med två anställda uppger t.ex. att hans lönekostnad skulle öka med 50 procent om den ene blir sjuk och måste ersättas, och att man kan förstå vad detta skulle innebära om man tänker sig motsvarande procentuella löneökningkostnad för de stora bolagen.

För den enskilde kan det bli både svårt och kostsamt att försöka växla mellan att vara anställd och företagare. Ett exempel är en kvinnlig soloföretagare inom turismen som inte får gå på en kurs på grund av Försäkringskassans regelverk. Ett annat exempel är en kvinna som när hon efter tre års sjukskrivning på grund av yrkesskada startat företag mist sjukskrivningen. Hon driver sitt företag inom hälsoområdet på halvtid, samtidigt som hon försöker dra ner sjukskrivningen till halvtid. Den företagare som har svårt att försörja sig på sitt företagande kanske söker ett deltidsarbete, men den som försöker starta företag kan inte få arbetslöshetsbidrag. Det verkar finnas en föreställning om att den som haft starta eget-bidrag kan ha en nackdel vid eventuell anställning, då arbetsgivarna kan tro att denne kommer att återgå till företagandet efter en tids lönearbete. Den som lämnar ett jobb för att bli företagare riskerar både fast inkomst och trygghet. Det kan också vara svårt att bli anställd ens på deltid för den som haft företag och ”försökt stå på egna ben”. Å andra sidan föredrar en del företagare inom turism och lantbruket att ha en deltidsanställning vid sidan av företagandet för att dryga ut inkomsten.

Problem i kontakter med omgivningen

I intervjuerna riktas en hel del kritik mot kommunen. En manlig företagare uppger det som frustrerande att han blivit hänvisad runt. En kvinnlig soloföretagare säger att hon har haft problem med kunder som inte betalat, något som hon upplever inte skulle hänt om hon varit man. En annan kvinnlig företagare känner sig ibland nonchalerad av leverantörer. När det gäller möjligheten att hyra in personal från bemanningsföretag kan det vara problem att anställa någon som inte jobbar heltid och inte får stämpla upp.

Bland företagare har olika typer av problem lyfts fram i deras kontakter med myndigheter, att dessa inte utmärks av ”folklighet”, något som visar sig i hur regelverket tillämpas. En föreställning är t.ex. att tjänstemän följer regler utan att fråga eller kontakta berörda företagare, och att de inte har koll på hur regler stämmer med verkligheten.²⁷ En del är missnöjda med att myndigheter inte är intresserade av att samarbeta och att kommunens attityd är att det inte går att sam-

²⁷ Ett exempel är att kommunen satt upp en stolpe på ett sätt som hindrar varubilar från att leverera (Intervju med kvinnlig företagare med 11 anställda).

arbeta. Några anser att kommun och myndigheter drar åt olika håll, att de inte eftersträvar samsyn för att åstadkomma lösningar. Att politiker och tjänstemän inte arbetar åt samma håll medför att företagare måste tackla var och en själv, något som kan vara väldigt kraftkrävande. I detta avseende fanns det inte systematiska skillnader bland de intervjuade företagarna. Bland dem som framförde kritik mot kommunen och myndigheter fanns såväl soloföretagare som ägaren till det största företaget i materialet, en man som driver kunskapsföretag med 17 anställda.

Flera intervjuade företagare upplever krångel i kontakterna med myndigheter medan andra inte haft problem. En manlig soloföretagare som är underleverantör till ett annat företag upplever t.ex. inte att det är krångligt att ha med myndigheter att göra. Inte heller en kvinnlig soloföretagare, som tagit över ett transportföretag från sin pappa säger sig ha haft problem med myndigheter.

Osynlighet som soloföretagare

Vid intervjuerna framkom tecken och förhållanden som tydde på att soloföretagare upplevde att deras problem ofta osynliggjordes. Intrycket från undersökningen är att både kvinnliga och manliga soloföretagare i större utsträckning än andra företagare känner ett ointresse från samhällets sida. Flera kvinnliga och manliga soloföretagare har berättat att de känt sig utsatta och sårbara i sina relationer med omgivningen, både i relationen med kunder, leverantörer och myndigheter, banker och företagorganisationer. De kan lätt komma in i en ond cirkel om en kund inte betalar i tid och de får kanske inte betalt om kunden går i konkurs eftersom banken och staten skall ha sitt först. Felaktig eller försenad leverans från leverantören kan också ställa till problem. De känner sig inte välkomna på Näringslivskontorets företagarräffar, och de upplever ett ointresse från kommunalråd, politiker och tjänstemän. En del har uppgivit att de blivit hjälpta av "starta eget-bidrag" samt att de fått en snabb-introduktion i företagande på Almi, men att de sedan inte haft någon kontakt med myndigheter, och att de inte vet vart de skall vända sig om de vill utveckla något. Föreställningen att de allra minsta företagen upplevs som helt ointressanta ur myndighetsperspektiv bekräftas av regionchefen för Svenskt Näringsliv i Jämtland. Enligt denne bryr sig ingen om företag med 1-10 anställda.

En anledning till det upplevda ointresset för soloföretagare antas vara föreställningen om att soloföretagare inte är intresserade av att växa och anställa. Denna bild stärks av att det enligt Svenskt Näringsliv (2004, 21) inte är några framtidsföretag som bildas med hjälp av stödformer, utan nästan uteslutande "nödföretag". I intervjuer med soloföretagare har det dock framkommit att dessa vill växa, eftersom alternativet på arbetsmarknaden upplevs som relativt få, och att de kan tänka sig att anställa för att minska sårbarheten. De soloföretagare som ingår i företagsnätverk har överlag uttryckt att detta varit bra. En kvinnlig soloföretagare som är konsult på designområdet har inte deltagit i företagsnätverk men uttryckt en önskan om att få ingå i ett sådant. Några har nämnt att de skulle vilja ha en mentor, att de blivit hjälpta av kontakter med andra företagare, att samverkan med andra företagare har varit bra, samt att företagarhus har varit bra för den sociala biten. En åsikt som uttryckts av en kvinnlig soloföretagare som berättar att hon deltagit i ett EU-projekt för soloföretagare är att det bör finnas en Almi-liknande institution för soloföretagen. Några har också uppgivit att de haft glädje

av EU-projekt som bidragit till att samverka mellan soloföretagare kommit till stånd, bland annat genom att skapa mötesplatser. Men de små företagarna verkar inte känna till vad som sker på länsnivå för att stötta företagande. En kvinnlig företagare som driver ett konsultföretag med fem anställda tror att endast de som varit konsulter inom ramen för länsutvecklingsarbetet eller på annat sätt inblandade i planeringen av regionalt tillväxtprogram eller regionalt utvecklingsprogram (inte som företag) hört talas om detta.

Resonemanget ovan leder fram till frågan om kanske tilliten till myndigheter är viktigare än vad de faktiskt gör. Enligt en enkätundersökning utförd av Demoskop för Svenskt Näringslivs räkning 2003 upplevde 80 procent av företagarna att myndigheter fattar olika beslut om det är ett större företag eller mindre företag medan 70 procent av de tillfrågade instämde i påståendet att det är viktigt att känna handläggaren personligen för att en ansökan skall bifallas (Svenskt Näringsliv 2004, 57-58). Föreställningen bland soloföretagare i Jämtland om att myndigheter och banker särbehandlar dem på ett negativt sätt kan t.ex. vara ett viktigare hinder för soloföretagarnas utveckling än vad myndigheterna faktiskt gjort. Möjligen kan också den upplevda bristen på intresse från myndigheters sida ses som ett tecken på att partnerskapspolitiken inte har slagit igenom lokalt. Erfarenheterna från t.ex. "industriområdet" Odenskog i Östersund att den samverka som sker endast berör stora företag förstärker intrycket att det är ungefär som förut, före den nya politikens tid (Engstrand & Sätre Åhlander 2003).

Slutsatser

I samhällsdebatten tycks ibland råda allmän konsensus om att det vore bra med fler kvinnliga företagare. Kvinnor ses i olika samhälleliga tidskontexter, på 1960-talet respektive 2000-talet, som dold resurs, fler kvinnliga löntagare och senare företagare skulle vara bra för ekonomisk utveckling. Men om kvinnor går från lönearbete till företagande är frågan hur deras ställning på arbetsmarknaden påverkas. Betyder inte inriktningen på det nya företagandet bland kvinnor mot vård och omsorg att satsningarna bibehåller segregeringen inom företagandet och på arbetsmarkanden i stort?

Nuteks satsningar går ut på att stödja kvinnor som vill starta företag medan jämställdheten skall säkerställas inom ramen för RUP-arbetet. Därmed blir jämställdhetseffekterna beroende av regionala sammanhang, och de normer som regionalt styr RUP-arbetet.

En ökad andel kvinnor bland företagarna avspeglas till viss del i politiken i form av satsningar på resurscentra och annat stöd för kvinnor som vill starta företag. Insatser för att öka medvetenheten om jämställdhetsfrågor i regionerna kan möjligen kompensera att jämställdhetslagstiftningen främst varit inriktad på arbetstagare, inte på företagare. Kvinnorna som startar eget bryter mot företagandets manliga norm, men satsningen på nya företagare inom vård och omsorg leder samtidigt till att könsmönstren vidmakthålls.

Några problem har med soloföretagares situation att göra, och att dessa inte finns med i det regionala utvecklingsarbetet där samverka endast berör större företag. Andra problem har med nationella strukturer och tillgången till välfärds-systemet att göra, ytterligare andra problem hänger mer samman med strukturer

och normer på regionala nivån, däribland upplevelsen av diskriminering och osynlighet. Politiken har inte anpassats till pågående förändringar, vilket skulle behövas för att undvika en ”backlash” när det gäller lika möjligheter för män och kvinnor och utvecklingen mot fler kvinnor som hamnar vid sidan av det svenska välfärdssystemet när de inte tjänat tillräckligt för att få ut ersättning vid eventuell sjukskrivning eller föräldraledighet.